

**Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка**

Природничо-економічний факультет

Кафедра географії та методики її викладання

Лісовський А.С., Матуз О.В., Придеткевич С.С.

**Методичні вказівки до практичних занять і
самостійної роботи з освітнього компоненту
Географія населення**

**Кам'янець-Подільський
2025**

УДК 387.147:091.3.91 (072)
ББК 74.580.252.26.8я73
М 34

*Рекомендовано до друку кафедрою географії та методики її викладання
Природничо-економічного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка
(протокол № 3 від 24 березня 2025 року)*

Рецензенти:

Чернюк Г.В. – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та методики її викладання, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Касіяник І.П. – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та методики її викладання, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

М 34 Лісовський А.С., Матуз О.В., Придеткевич С.С. Методичні вказівки до практичних занять і самостійної роботи з освітнього компоненту Географія населення (доповн. і перероб.). – Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічне підприємство «Апостроф». – 2025 – 45 с.

Методичні вказівки до практичних занять і самостійної роботи з освітнього компоненту Географія населення для здобувачів вищої освіти, галузі знань 01 Освіта, спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями), 014 Середня освіта (Географія), галузі знань 10 Природничі науки, спеціальності 106 Географія. Методичні вказівки містять розроблені практичні заняття які дають змогу здобувачам вищої освіти поглибити, розширити, закріпити знання, здобуті на лекціях. Під час виконання практичних робіт студенти вчаться підбирати потрібну літературу, статистичні дані, картографічні джерела, опрацьовувати матеріал, робити узагальнення і письмові висновки. Практичні роботи розвивають у здобувачів вищої освіти навички географічного та демографічного аналізу, картографічну культуру, писемне наукове мовлення, графічні навички (побудова діаграм, графіків, схем). У навчально-методичному посібнику наведено програму курсу, методичні вказівки до виконання самостійних і практичних завдань, а також тестові завдання для самоперевірки.

УДК 387.147:091.3.91 (072)
ББК 74.580.252.26.8я73

©Лісовський А.С., 2025
©Матуз О.В., 2025
©Придеткевич С.С., 2025

ВСТУП.....	4
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.....	13
Практичне заняття № 1	14
Практичне заняття № 2	16
Практичне заняття № 3	18
Практичне заняття № 4-5.....	20
Практичне заняття № 6	23
Практичне заняття № 7	25
Практичне заняття № 8	28
Практичне заняття № 9	30
Практичне заняття № 10	32
САМОСТІЙНА РОБОТА	34
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ.....	35
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	43

ВСТУП

Мета вивчення освітнього компоненту полягає у формуванні знань особливостей просторових аспектів народонаселення. Розуміння процесів та особливостей відтворення населення, природних та соціально-економічних факторів розміщення населення (залежність пріоритетності їх від епохи і конкретних умов). Вивчення проблем розвитку населення на сучасному етапі розвитку суспільства, швидких темпів перерозподілу населення та зміною демографічного потенціалу регіонів.

2. Обсяг дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни
	денна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС	4
Загальний обсяг годин	120
Кількість годин навчальних занять	40
Лекційні заняття	20
Практичні заняття	20
Самостійна та індивідуальна робота	80
Форма підсумкового контролю	залік

3. Статус дисципліни – вибірковий освітній компонент за вибором здобувачів вищої освіти.

4. Передумови для вивчення дисципліни: курс є компонентом практичної підготовки фахівця географа та зорієнтований на вивчення закономірностей і особливостей формування та розвитку сучасного населення, населених пунктів в різних соціальних, економічних, історичних і природних умовах. Освітня компонента «Географія населення» використовує знання курсів «Суспільна географія», «Географія України», а також є пропедевтичною для таких дисциплін, як «Географія світового господарства», «Регіональна економічна і соціальна географія».

5. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- історію становлення географії населення як складової частини суспільної географії, об'єкт, предмет і завдання географії населення на сучасному етапі її розвитку;
- провідні персоналії світової та української географії населення;
- чисельність і динаміку населення світу, окремих регіонів і країн;
- фактори відтворення населення та географічні особливості їх прояву, генетичні і функціональні типи природного відтворення, причини міграційної активності різних територіальних груп населення;

- особливості демографічної політики країн з різними режимами відтворення населення;
- етнічну типологію країн світу, лінгвістичну та географічну класифікацію народів;
- кількісне та якісне визначення трудових ресурсів, межі працездатного віку та вікову структуру трудових ресурсів світу й України, проблеми використання праці підлітків і пенсіонерів;
- густоту населення світу та окремих країн, природні і соціально-економічні фактори, які впливають на територіальну диференціацію цього показника;
- суть і особливості міграції населення як соціально-економічного процесу, основні напрямки внутрішніх і зовнішніх міграцій;
- типи розселення населення, класифікації і типології міських і сільських поселень, найважливіші міські агломерації та мегаполіси світу й України.

вміти:

- аналізувати літературу з проблем народонаселення, геодемографії та етногеографії;
- аналізувати первинну статистичну інформацію щодо чисельності і відтворення населення, кількісних параметрів окремих населених пунктів і систем розселення;
- моделювати демографічну ситуацію на різних ієрархічних рівнях;
- будувати статеві-вікові піраміди, робити найпростіші демографічні прогнози для певних територіальних груп населення;
- проводити обчислення етнічних, релігійних та інших структур населення, рівнів урбанізації територій;
- встановлювати та пояснювати територіальні закономірності зайнятості населення в різних сферах прикладання праці;
- давати оцінку формам і масштабам прояву безробіття;
- розробляти ефективні заходи демографічної політики в конкретних соціально-економічних умовах; виділяти функціональні зони населених пунктів;
- типізувати планувальні форми міських і сільських поселень.

6. Методи навчання

За джерелом інформації: словесні: розповідь, пояснення, бесіда; наочні: демонстрація, самостійне спостереження; практичні: практичні роботи;

За ступенем керування здобувачами вищої освіти: навчальна робота під керівництвом викладача; самостійна робота з літературними джерелами; письмова робота, практична робота;

Методи стимулювання інтересу до навчання: навчальні дискусії; створення ситуацій пізнавальної новизни; створення ситуацій зацікавленості.

Самостійна робота.

Дистанційний метод навчання в інформаційній системі Moodle.

7. Засоби діагностики результатів навчання

Завдання поточного контролю, бесіда, усне опитування, письмові

завдання, завдання модульної контрольної роботи.

8. Програма навчальної дисципліни

Денна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин						
	разом	у тому числі					
		лекційні заняття	практичні заняття	семінарські заняття	лабораторні заняття	самостійна робота	індивідуальна робота
Змістовий модуль 1. Проблеми географії населення							
Тема 1. Розвиток географії населення як науки	12	2	2			8	
Тема 2. Джерела статистичної інформації з географії населення	12	2	2			8	
Тема 3. Антропогенез і расогенез. Виникнення людства. Історія заселення континентів. Характеристика періодів демографічного розвитку людства. Географія людських рас.	12	2	2			8	
Тема 4-5. Демографічний розвиток людства. Кількість населення світу. Географія населення великих регіонів та окремих територій. Просторові тенденції природного відтворення населення. Форми руху населення. Народжуваність та її показники. Смертність та її структура за причинами смертей. Середня тривалість життя. Природний приріст населення. Статевий і віковий склад населення. Фактори формування статевої структури населення. Розподіл населення за віком. Проблема старіння населення окремих районів. Середній вік населення світу і регіонів. Перспективні розрахунки. Шлюбність і розлучуваність. Сімейна структура населення. Поняття шлюбності, основні показники. Поняття сім'ї, форми шлюбу та сім'ї. Регіональна специфіка сімейної структури населення. Концепція демографічного переходу. Регіональна демографічна політика. Типи відтворення населення та історико-регіональні особливості демографічних переходів. Суть демографічної політики, її напрями. Сучасна демографічна політика країн світу.	12	2	2			8	
Тема 6. Географія праці. Ознаки соціальної структуризації суспільства. Освітній рівень населення.	12	2	2			8	

Регіональні особливості формування та використання працересурсного потенціалу.							
<i>Тема 7. Географія розселення. Географія міграцій.</i> Розміщення населення. Форми геопросторової організації розселення. Сільське розселення. Просторова структура розселення. Форми еволюції урбаністичного розселення. Міське розселення, класифікації міських поселень. Географічна характеристика мегаполісів і найбільших міст світу. Аналіз проблем урбанізації. Типологія міграції: за напрямом, за причинами, за терміном. Історія та сучасні міграційні процеси у світі.	12	2	2			8	
<i>Тема 8. Етнічна географія.</i> Наукові основи етнічної географії. Концепції етносу. Сутність категорії нація. Класифікація етносів.	12	2	2			8	
<i>Тема 9. Релігійний склад населення Світу.</i> Релігійні вірування. Релігійна структура населення світу, регіонів та окремих країн.	12	2	2			8	
<i>Тема 10. Географія способу життя.</i> Наукова сутність категорій спосіб життя. Система показників якості життя населення. Рівень життя і якість життя. Регіональні аспекти здоров'я населення. Культурно-цивілізаційні риси способу життя. Глобальні проблеми людства.	12	2	2			8	
Разом за змістовим модулем I	120	20	20			80	
Разом годин	120	20	20			80	

9. Форми поточного та підсумкового контролю.

Поточний контроль проводиться з метою перевірки рівня підготовки здобувачів вищої освіти за визначеною темою; забезпечення зворотного зв'язку між викладачем та здобувачами вищої освіти, управління навчальною мотивацією здобувачів.

Поточний контроль проводиться у формі усного опитування, письмового експрес-контролю, виступів здобувачів при обговоренні теоретичних питань, виконанні практичних завдань.

Форма модульного контролю: модульна контрольна робота.

Форма підсумкового контролю: залік.

Відвідування занять. Очікується, що всі студенти відвідають лекційні та семінарські заняття курсу. Студенти мають інформувати викладача про неможливість відвідати заняття. У будь-якому випадку студенти зобов'язані дотримуватися термінів виконання усіх видів робіт, передбачених курсом. «Положення про організацію освітнього процесу в КПНУ імені Івана Огісника»

URL: <https://drive.google.com/file/d/1ZbMN35h-7ZSJBBOVvL2bTCaLtRbcQA86/view>

10. Критерії оцінювання результатів навчання.

Поточний контроль (50 балів)

Оцінювання результатів навчання здобувачів здійснюється згідно Положення про рейтингову систему оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (зі змінами та доповненнями) від 30.01.2021, №11-ОД.

Система оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти базується на принципах систематичності, комплексності, об'єктивності, обґрунтованості, диференційованого підходу.

Максимальна кількість балів, яку можна отримати на практичному занятті – **12 балів** за одну тему (за умови виконання всіх різновидів роботи, передбачених планами практичного заняття).

Поточний і модульний контроль (90 балів)		СР	Сума
Змістовий модуль 1 (90 балів)		10	100
Поточний контроль	МКР		
50 балів	40 балів		

Модульна контрольна робота (40 балів)

Модульна контрольна робота складається з теоретичних питань чотирьох рівнів складності: I рівень (1 питання) – 10 балів, II рівень (2 -3 питання) – по 15 балів. Максимально можлива оцінка за модульну контрольну роботу – 40 балів. Такого рівня робота має бути виконана грамотно і акуратно. Відповіді на питання контрольної роботи повинні бути повними, вичерпними, містити власні роздуми і приклади. Для зарахування модульної контрольної роботи у 6-му і 7-му семестрі мінімальна кількість набраних балів повинна становити не менше 24, у іншому випадку МКР потрібно виконати повторно.

Мета її написання – виявити рівень теоретичних знань та практичних умінь і навичок студентів з дисципліни.

Модульна контрольна робота виконується у письмовій формі. До її написання допускаються всі студенти. Позитивну оцінку за МКР не рекомендується покращувати. Невиконання МКР оцінюється 0 балів.

Студенти, які за результатами виконання МКР отримали рейтинговий бал менший 60 % від максимальної кількості балів, виділених на цей вид роботи, а також ті, що не з'явилися для її виконання або не виконали її завдань, вважаються такими, що мають академічну заборгованість за результатами поточного контролю, ліквідація якої є обов'язковою.

Оцінювання модульної контрольної роботи

Шкала ECTS	Бали	Критерії оцінювання
------------	------	---------------------

«відмінно»	40-36 балів	Здобувач вищої освіти у відповідях на варіант МКР демонструє глибокі знання з регіональної економічної і соціальної географії, повною мірою володіє матеріалом, що дозволяє виявляти розуміння змісту предмету, його основних положень, категоріального апарату тощо, може обґрунтовувати свої судження, аргументуючи правильну відповідь, логічно та послідовно формулює текст відповідей на поставлені завдання.
«добре»	35-31 балів	Результати відповідей здобувача вищої освіти на варіант МКР відповідають тим самим вимогам, що й для оцінки «відмінно», але при цьому здобувач допускає певні неточності та незначні помилки. Здобувач володіє матеріалом, правильно відповідаючи на поставлені завдання, логічно формулює відповіді, намагаючись аргументувати їх.
«задовільно»	30-25 балів	Відповіді здобувача вищої освіти на варіант МКР дозволяють виявити знання і розуміння основних положень предмета, певне володіння категоріальним апаратом, проте характеризуються фрагментарністю, відсутністю повноти та аргументованості. Здобувач допускає помилки при відповідях на питання МКР, не вміє достатньо обґрунтувати свої судження.
«не задовільно»	24 і менше балів	Відповіді здобувача вищої освіти на варіант МКР не виявили знань та розуміння основних положень предмета, що спричинило значну кількість помилок або, взагалі, повну/часткову відсутність відповідей. Здобувач не вміє логічно побудувати відповідь, обґрунтовувати свої судження, плутається у розумінні категоріального апарату тощо.

Перше питання (по 10 балів) модульної контрольної роботи оцінюється відповідно до таких критеріїв:

Високий рівень 9-10 б.	Здобувач вищої освіти отримує 9-10 балів за бездоганне виконання завдання, демонструючи глибокі знання та вміння без суттєвих помилок чи неточностей.
Достатній рівень 7-8 б.	Оцінка 7-8 балів присвоюється, якщо завдання виконано в основному правильно, але містить окремі незначні помилки, які не спотворюють загальне розуміння просторових аспектів народонаселення.
Середній рівень 6 б.	Здобувач вищої освіти отримує 6 балів у випадку, якщо завдання виконано частково, допущено помилки та неточності, а висновки є неповними або свідчать про недостатнє розуміння базових понять і принципів.
Початковий рівень менше ніж 6 б.	Оцінка нижче 6 балів виставляється за наявності значної кількості помилок і неточностей, що вказують на необхідність подальшого опрацювання матеріалу для досягнення базового рівня засвоєння знань.

Друге і третє питання (15 балів) модульної контрольної роботи оцінюється відповідно до таких критеріїв:

Високий рівень 15-14 б.	Здобувач вищої освіти демонструє глибокі фундаментальні знання, повністю і послідовно викладає навчальний матеріал, вміло обґрунтовує власні думки за допомогою переконливих аргументів, проявляє глибоке розуміння теми, наводить відповідні приклади, вміє застосовувати набуті знання на практиці. Викладення матеріалу є логічним, структурованим і змістовним. При виконанні завдань здобувач дотримується норм академічної доброчесності.
достатній рівень 13-12 б.	Здобувач вищої освіти загалом відповідає вимогам високого рівня, проте допускає 1-2 незначні помилки, які самостійно виправляє, та має незначні порушення у логічності викладу. Він здатен наводити власні приклади для підтвердження нових ідей, застосовувати знання для аналізу географічних процесів і явищ. При цьому дотримується академічної доброчесності.
середній рівень	Здобувач вищої освіти володіє базовими знаннями з дисципліни, однак викладає

11-10 б.	матеріал неповно або неточно, допускає помилки у формулюваннях, недостатньо аргументовано обґрунтовує свої судження, рідко наводить приклади. Структура викладу нерідко є порушеною. Незважаючи на це, здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
початковий рівень менше ніж 9 б.	Здобувач вищої освіти виявляє слабе володіння навчальним матеріалом: робить численні помилки, спотворює зміст основних понять, не здатен логічно викласти матеріал, демонструє невпевненість і фрагментарність знань. Здобувач не справляється із завданнями навіть за допомогою спрямовуючих запитань викладача. У процесі підготовки або відповіді можливі прояви академічної недоброчесності.

Контроль за самостійною роботою (10 балів)

Контроль за самостійною роботою відбуватиметься за допомогою бесіди (опитування). На самостійне опрацювання відведено перелік питань. Самостійна робота оцінюється в 10 балів, для зарахування самостійної роботи мінімальна кількість набраних балів повинна становити не менше 6.

Здобувачі вищої освіти, які за виконання завдань СР отримали рейтинговий бал менший 60% від максимальної кількості балів, виділених на цей вид роботи, або не виконали її завдань, вважаються такими, що мають академічну заборгованість за результатами поточного контролю, ліквідація якої є обов'язковою.

Критерії оцінювання самостійної роботи

10-8 б. ставиться у випадку, коли здобувач освіти повністю і якісно виконав всі завдання для самостійної роботи з теми. Демонструє досконале знання та розуміння теоретичного матеріалу тієї чи іншої теми курсу географії населення, що виноситься на самостійне опрацювання. Вільно оперує різноманітними класифікаціями, підходами тощо. Наявні посилання на декілька джерел інформації. Відповідь на поставлені запитання повна, насичена глибокими та розгорнутими судженнями, прикладами, висновками. Виклад матеріалу має логічний, доказовий і послідовний характер. Здобувач освіти володіє вміннями аналізувати, порівнювати, узагальнювати, систематизувати. Аналізує різні підходи до трактування тієї чи іншої проблеми. Вільно висловлює свою позицію з проблемних питань географії населення та аргументує її. Демонструє творчий підхід до виконання завдань. Володіє вміннями застосовувати теоретичні знання на практиці не тільки в знайомих, але й в нових ситуаціях. Володіє високою грамотністю викладу матеріалу, культурою мовлення. У відповіді відсутні орфографічні, граматичні, стилістичні чи мовленнєві помилки.

8-6 б. ставиться, коли здобувач освіти виконав всі завдання для самостійної роботи, при цьому 2/3 завдань виконано якісно. Відповідь майже повна, має усвідомлений та достатньо розгорнутий характер. Висвітлюється зміст окремих класифікацій, методологічних підходів тощо. Виклад матеріалу структурований, логічний, але дещо порушена послідовність викладу. Здобувач освіти володіє вміннями аналізувати, порівнювати, узагальнювати, систематизувати. Але у відповіді недостатня доказова база, мало прикладів,

нечітко прослідковується зв'язок теорії з практикою. При відповіді на проблемні питання здобувач освіти висловлює свою позицію, але недостатньо її аргументує. Вільно оперує знаннями, застосовує їх в знайомій та новій ситуації. Присутні окремі стилістичні помилки.

6-4 б. ставиться, коли здобувач освіти виконав лише 1/3 завдань та демонструє поверхові знання з тем, винесених на самостійне опрацювання і неспроможний відтворити інформацію в повному обсязі. Оперує лише окремими фразами. Здобувач освіти відтворює лише окремі фрагменти матеріалу, називає розрізнені факти. Відповідь занадто лаконічна та має вигляд окремих висловлювань, не пов'язаних між собою. Здобувач освіти не володіє вміннями застосовувати теоретичні знання на практиці, не наводить приклади тощо.

4-1 б. ставиться, коли здобувач освіти виконав лише 1/4 завдань та демонструє має вкрай поверхові знання з тем, винесених на самостійне опрацювання і неспроможний відтворити інформацію в повному обсязі. Оперує лише окремими фразами. Відповідь занадто лаконічна та має вигляд окремих висловлювань, не пов'язаних між собою. Здобувач освіти не наводить приклади тощо. У відповіді наявні грубі фактичні, теоретичні та стилістичні помилки.

Академічна

доброчесність.

https://drive.google.com/file/d/0B_EBvdN4dQSIMUozdmc2Ti0xY3MzMS1hbjlXLVVQSDZmNjU4/view?resourcekey=0-WAE6ceQZqhHelYoJoPZ3Kg

Очікується, що роботи студентів будуть їх оригінальними дослідженнями чи міркуваннями. Відсутність посилань на використані джерела, фабрикування джерел списування, втручання в роботу інших студентів становлять, але не обмежують приклади можливої академічної недоброчесності. Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій роботі студента є підставою для її не зарахування викладачем, незалежно від масштабів плагіату чи обману. URL: <https://integrity.kpnu.edu.ua/>

Неформальна освіта. Визнання КПНУ ім. І. Огієнка результатів навчання, здобутих шляхом формальної або інформальної освіти регламентовано «Порядок визнання в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти (нова редакція)». URL: <https://drive.google.com/file/d/19GCSM3y-K496gs8RQJp0mO9FjUJumB4T/view>

У випадку, якщо здобувач освіти отримав знання у неформальній та інформальній освіті, зарахування результатів навчання здійснюється згідно Порядку визнання результатів навчання здобувачів вищої освіти, отриманих шляхом здобуття неформальної/інформальної освіти в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, зокрема, якщо їх тематика відповідає змісту навчальної дисципліни (окремій темі або змістовому модулю). В неформальній освіті: закінчення професійних курсів, семінарів або тренінгів, тематика яких відповідає змісту навчальної дисципліни (окремій темі або змістовому модулю); підготовка конкурсної наукової роботи; призове місце

на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт; призове місце на Всеукраїнській студентській олімпіаді;

В інформальній освіті: наявність наукової публікації; волонтерська діяльність.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття є однією з основних форм навчального процесу, що спрямована на розвиток практичних умінь і навичок студентів у виконанні конкретних видів завдань.

В межах кожної теми навчальної дисципліни передбачено проведення практичних занять, під час яких здобувачі вищої освіти активно обговорюють ключові питання тем, визначені робочою програмою курсу. Практичні заняття дозволяють закріпити теоретичні знання, набуті на лекціях та у процесі самостійного вивчення матеріалу, через індивідуальне або групове виконання спеціально підготовлених завдань.

Організація практичних занять ґрунтується на попередній самостійній підготовці студентів, що передбачає опрацювання рекомендованої літератури, аналіз статистичних і картографічних даних, а також підготовку до виконання конкретних вправ. Самостійна робота є обов'язковою складовою і забезпечує активну участь студентів у навчальному процесі, сприяючи розвитку навичок критичного мислення, аналізу, узагальнення й застосування знань у нових ситуаціях.

Таким чином, практичні заняття не лише поглиблюють розуміння теоретичних основ дисципліни, а й формують у студентів практичні компетентності, необхідні для подальшої професійної діяльності.

Змістовий модуль 1. Проблеми географії населення

Практичне заняття № 1

Тема: Розвиток географії населення як науки

Навчальні цілі: ***Знати:*** об'єкт, предмет, завдання і методи дослідження «Географії населення»; ***вміти:*** досліджувати етапи становлення «Географії населення»; аналізувати внесок у розвиток географії населення географічних шкіл; визначати місце дисципліни в структурі географічної науки.

I. Питання та проблеми для обговорення:

1. Як виникали перші уявлення про розміщення й характеристики людських спільнот у просторі, та яким чином формувалися початкові географічні знання про населення? Який вплив мала німецька школа антропогеографії на становлення географії населення як науки, та які ключові ідеї стали основою для подальших досліджень у світі?

2. Як французькі географи трактували поняття «географії людини», і в чому полягала унікальність їхнього підходу до вивчення взаємозв'язків між людиною та простором?

3. Якими були наукові здобутки українських дослідників – Степана Рудницького, Володимира Садовського, Володимира Кубійовича та Ольги Степанів – у розвитку географії населення, та яке значення їхня праця має сьогодні?

4. Які сучасні тенденції та напрями розвитку географії населення в Україні, та як вони відповідають викликам демографічної, соціальної й міграційної ситуації в державі?

5. Що вивчає географія населення як наукова дисципліна: який її об'єкт та предмет дослідження, і як вони відрізняються між собою?

6. Які основні наукові методи застосовуються у географічному аналізі населення, та як ці методи дозволяють досліджувати просторові, соціальні й демографічні аспекти людських спільнот?

II. Методичні рекомендації з підготовки

до практичних занять:

1. Опрацювати рекомендовану літературу (підручники з географії населення, праці В. Кубійовича, С. Кузнеця, Ю. Романенка). Виокремити періоди розвитку: дореволюційний, радянський, незалежної України. Звернути увагу на зміну тематики та методів дослідження.

2. Знайти структуру дисципліни в підручнику або науковій статті. Використати поняття: демографія, етногеографія, міграції, урбанізація. Побудувати схему у вигляді дерева або таблиці.

3. Обрати цивілізації (наприклад, Єгипет, Греція, Китай). Визначити, які географічні знання вони мали. Пояснити, як ці знання стосувалися населення (розселення, ресурси, господарство). Написати 1 абзац вступу, 2-3 основних, 1 висновок.

4. Ознайомитися з «антропогеографією» Ф. Ратцеля. Порівняти з сучасними підходами: гуманістична, поведінкова географія. Визначити приклади застосування та їхню актуальність.

5. Ознайомитися зі статистикою Держстату, ООН. Визначити причини: війна, еміграція, народжуваність. Навести приклади з регіонів. Запропонувати шляхи подолання.

III. Контрольні завдання:

1. На основі рекомендованої літератури опишіть етапи становлення географії населення в Україні.

2. На основі аналізу літературних джерел скласти схему, яка відображає структуру географії населення та її зв'язки з іншими науками.

3. Підготуй міні-есе на тему: «Як давні цивілізації впливали на розвиток географічних знань про населення?» Використай приклади з історії Єгипту, Греції чи Китаю.

4. Порівняй погляди Ф. Ратцеля з сучасними підходами до вивчення людини в географії. Склади таблицю «Теорія – Приклад – Актуальність сьогодні».

5. Обери один напрям (наприклад, міграція, урбанізація, депопуляція) й підготуй аналітичну записку (0,5-1 сторінка) з такими пунктами: актуальність, причини, приклади, можливі рішення.

Список рекомендованої літератури:

1. Гудзеляк І.І. Географія населення: Навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. С. 11-20.

2. Стадник О.Г. Географія населення з основами демографії. Х.: Вид. група «Основа», 2009. 112 с.: іл., табл. (Серія «Бібліотека журналу "Географія"», Вип. 8 (68)). С 4-7.

Практичне заняття № 2

Тема: Джерела статистичної інформації з географії населення

Навчальні цілі: *Знати:* головні джерела статистичної інформації; принципи проведення переписів населення; різновиди вибірових обстежень населення; *вміти:* характеризувати історію переписів населення у світі та Україні.

I. Питання та проблеми для обговорення:

1. Які основні джерела використовують для отримання статистичних даних про населення?
2. Що розуміють під поняттям «перепис населення» і яку роль він відіграє у вивченні демографічних процесів?
3. На яких принципах ґрунтується організація сучасних переписів населення?
4. Які тематичні блоки питань включає типова програма перепису населення?
5. У чому полягає сутність демографічного обліку таких подій, як народження, смерть, шлюб чи міграція?
6. Які існують види вибірових соціально-демографічних обстежень населення?
7. Як розвивалася історія переписів населення в різних країнах світу?
8. Коли та де було зафіксовано перший в історії офіційний перепис населення?
9. Чим відрізняється повний перепис населення від вибірового обстеження?
10. Які труднощі виникають під час проведення перепису населення у країнах, що перебувають у стані війни чи кризи?

II. Методичні рекомендації з підготовки

до практичних занять:

1. Прочитай розділи підручника або джерела з історії демографії (можна знайти на сайтах Держстату України, у працях В. Кубійовича або С. Рудницького). Випиши основні дати або події, коли на території сучасної України проводилися переписи (наприклад, під час Російської імперії, СРСР, незалежної України). Для кожного перепису або дослідження визнач, хто з науковців досліджував його результати або сприяв організації.

2. Реєстр населення – це державна база даних, яка містить інформацію про кожного громадянина. Його запровадження є вкрай необхідним для ефективного управління ресурсами, планування соціальних програм, контролю міграційних процесів. В умовах війни реєстр дозволяє оперативно визначати кількість внутрішньо переміщених осіб, переселенців за кордон, а також організовувати гуманітарну допомогу.

3. Знайди приклад переписного листа 2001 року (на сайті Держстату України або у додатку до відповідної програми). Розділи питання на логічні блоки: Демографічний; Етнічний; Соціально-економічний; Міграційний. Запиши 2-3 приклади запитань до кожного блоку.

III. Контрольні завдання:

1. Охарактеризуйте основні етапи проведення переписів населення на території України за такою схемою: Прізвище вченого; країна, рік відкриття; досягнення та відкриття.
2. Поясніть необхідність запровадження реєстру населення в Україні.
3. Проаналізуйте структуру переписного листа (можна взяти приклад з перепису населення 2001 року в Україні або міжнародного). Складіть таблицю: назва блоку (напр., демографічний, економічний); приклади запитань.

Список рекомендованої літератури:

1. Гудзеляк І.І. Географія населення : Навчальний посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. С. 27-32.
2. Стадник О.Г. Географія населення з основами демографії. Х. : Вид. група «Основа», 2009. 112 с. : іл., табл. (Серія «Бібліотека журналу "Географія"», Вип. 8 (68)). С. 22-25.

Практичне заняття № 3

Тема: Антропогенез і расогенез

Навчальні цілі: *Знати:* концепції походження людини; шляхи заселення континентів; підходи до класифікації людських рас; *вміти:* аналізувати стадії антропогенезу, ареали расо утворення.

I. Питання та проблеми для обговорення:

1. У чому полягає основна ідея креативних (релігійно-філософських) концепцій походження людини, та як вони пояснюють її місце у світі?
2. З якого часу почалися систематичні наукові дослідження походження людини, та які події стали поштовхом до цих пошуків?
3. Хто з учених першим висунув наукове припущення про еволюційний зв'язок між сучасною людиною та людиноподібними мавпами, і які докази вони наводили?
4. Коли й де вперше з'явилися австралопітеки, та яку роль вони відіграли в еволюції людства як перехідна форма?
5. Як відбувався еволюційний процес формування виду *Homo sapiens* – людини розумної – від її ранніх попередників до сучасної форми?
6. Якими були ймовірні маршрути та етапи розселення людини по континентах у процесі її історичної еволюції?
7. Коли й за яких обставин у наукову термінологію було введено поняття «раса», і як змінювалося його значення з часом?
8. Які основні підходи використовуються для класифікації людських рас, та на яких критеріях ґрунтується поділ?
9. Які біологічні, кліматичні та соціальні чинники мали вирішальний вплив на формування людських рас у різних регіонах світу?
10. Які регіони вважаються головними осередками расоутворення, та які особливості були притаманні кожному з них?
11. Які антропологічні підгрупи (підраси) виділяють у межах європеоїдної раси, і чим вони характеризуються?
12. Які основні підраси входять до складу монголоїдної раси, та в яких регіонах світу вони поширені?
13. Які підраси формують негроїдну расу, та як вони відрізняються між собою за зовнішніми ознаками і місцем проживання?
14. Які підраси виділяють у межах австралоїдної раси, та які риси зовнішності є для них типовими?
15. Які расові типи є перехідними або змішаними, та в яких регіонах світу спостерігається їх найбільша концентрація?
16. До якого расового типу належить основна частина населення України, та які антропологічні риси для нього характерні?

II. Методичні рекомендації з підготовки

до практичних занять:

Зробити перелік головних стадій еволюції людини, включивши види, часові межі та ключові риси. Рекомендується оформити у вигляді хронологічної шкали або таблиці:

Стадія	Вид	Приблизний час	Характеристики
Найдавніші форми	Австралопітеки	4 – 1,5 млн років тому	Прямоходіння, малий мозок
Ранній Homo	Homo habilis	2,4 – 1,6 млн років тому	Використання знарядь
Середній Homo	Homo erectus	1,8 млн – 300 тис. р. тому	Міграції, вогонь
Пізній Homo	Homo neanderthalensis	400 – 40 тис. р. тому	Соціальна організація, поховання
Сучасна людина	Homo sapiens	Від ~200 тис. р. тому	Мова, мистецтво, складні спільноти

III. Контрольні завдання:

1. На основі рекомендованої літератури опишіть та проаналізуйте ареали расо утворення за часом їхнього виникнення та значення окремих гілок за В. Алексєєвим (первинні, вторинні і третинні).
2. На основі рекомендованої літератури опишіть та проаналізуйте основні стадії антропогенезу.
3. Створи інфографіку з короткою інформацією про австралопітеків: коли з'явилися? Де знайдені рештки? Які риси свідчать про перехід до людської форми?

Список рекомендованої літератури:

1. Гудзеляк І.І. Географія населення : Навчальний посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. С. 35-39.
2. Крачило М.П. Географія населення : Навч. посібник. К. : НМК ВО, 1992. 180 с.

Практичне заняття № 4-5

Тема: Демографічний розвиток людства

Навчальні цілі: *Знати:* тенденції зміни кількості населення світу та регіонів; просторі тенденції розвитку природного відтворення; віковий і статевий склад населення світу і регіонів; з'ясувати специфіку його формування; означення категорій шлюбу, шлюбності, шлюбного стану, шлюбної структури; знати форми шлюбних союзів, типи сімей; *вміти:* характеризувати фази демографічного переходу; сучасну демографічну ситуацію в Україні, в економічно розвинених країнах, в країнах що розвиваються; методи демографічної політики; *вміти:* аналізувати темпи росту та приросту населення, графічного відображати динаміку людності; використовувати картографічний метод для зображення найбільших за людністю країн світу; виявити особливості природного відтворення населення регіонів, з'ясувати тенденції демовідтворювального процесу загалом та окремих його складових, виявити фактори демографічної ситуації у регіонах та країнах; опанувати методику графічного зображення та аналізу віково-статевої структури населення.

1. Питання та проблеми для обговорення:

1. Що таке процес відтворення населення, та які етапи та показники включає ця категорія в демографічній науці?
2. Які фактори – економічні, соціокультурні, релігійні, політичні – впливають на рівень народжуваності в різних країнах та регіонах світу?
3. Які формули використовуються для розрахунку демографічних коефіцієнтів народжуваності (загальний, спеціальний, сумарний), і як правильно інтерпретувати їх значення?
4. Які регіональні тенденції спостерігаються у змінах рівня народжуваності, та в яких країнах він є найвищим і найнижчим у сучасному світі?
5. Які історичні, медичні, екологічні та соціальні фактори зумовлювали рівень смертності в минулому, і які з них є актуальними сьогодні в різних регіонах світу?
6. Як варіюються коефіцієнти смертності між різними регіонами світу, та чи існують значні вікові відмінності у структурі смертності між розвиненими і країнами, що розвиваються?
7. Які глобальні демографічні тенденції у тривалості життя населення, та які регіональні диспропорції існують між країнами з високим і низьким рівнем життя?
8. Якими є регіональні відмінності у природному прирості населення, та що впливає на позитивне або негативне сальдо демографічних процесів?
9. Що слід вважати демографічною проблемою – стрімке зростання природного приросту чи його скорочення? Наведіть приклади країн, де це спричиняє соціально-економічні труднощі або політичні ризики.
10. Як сучасні процеси природного відтворення населення у великих регіонах – Азії, Африці, Європі, Північній Америці – можуть вплинути на

майбутній розподіл політичної сили, економічних ресурсів та глобальної стабільності?

11. Які біологічні, соціальні, демографічні та культурні чинники визначають формування статеві структури населення, та як вона змінюється під впливом зовнішніх умов? Які основні кількісні та аналітичні показники використовують для опису й оцінки статеві структури населення у демографічній науці?

12. Якою є загальна картина статеві структури населення у світі та в окремих макрорегіонах, і які відмінності спостерігаються між країнами з різним рівнем розвитку?

13. Які існують підходи до класифікації населення за віковими категоріями, та як вони застосовуються в демографічному аналізі (напр., за ООН, соціальними чи медичними критеріями)?

14. Якими є чисельні та відсоткові характеристики прогресивного, стаціонарного та регресивного типів вікової структури населення, та як ці типи впливають на соціальні процеси в країні?

15. Які наслідки для економіки, ринку праці, соціального забезпечення та охорони здоров'я спричиняє процес демографічного старіння населення?

16. У чому полягають регіональні особливості вікової структури населення світу, та як вони корелюють із рівнем економічного розвитку, урбанізації та тривалістю життя?

17. Які особливості мають віково-статеві піраміди для країн з високим, середнім і низьким рівнем народжуваності, та що вони свідчать про соціально-демографічні процеси в цих країнах?

18. Що таке шлюб, шлюбність, шлюбний стан і шлюбна структура в демографії? Які критерії використовують для класифікації форм шлюбних союзів? У яких регіонах світу поширені полігамні шлюби?

19. Які типи сімей виділяють у демогеографії? Які показники застосовують для аналізу рівня шлюбності?

20. Які основні тенденції трансформації традиційної сім'ї, та як вони відрізняються між країнами?

21. У чому полягає суть концепції демографічного переходу?

22. Як змінюються показники народжуваності й смертності на кожній фазі демографічного переходу? На яких фазах демографічного переходу перебувають регіони світу сьогодні?

23. Які риси має демографічна політика в різних частинах світу?

II. Методичні рекомендації з підготовки

до практичних занять:

1. Криві зміни кількості населення регіонів будують в одній системі координат. По вертикалі у масштабі показати значення кількості населення, по горизонталі – роки. Для зручності читання графіків рекомендується використати другу вертикальну шкалу масштабу для регіонів з невеликою кількістю населення. Виділити два періоди демографічного розвитку людства.

2. Усі розрахунки здійснювати з точністю до десятих.

3. Для картосхеми використати метод картодіаграми.
4. Для аналізу динаміки кількості населення світу і регіонів взяти до уваги рекомендовані літературні джерела, статистичні матеріали, побудовані графіки, результати власних обчислень. Простежити, як змінився ранг окремих країн світу у списку найбільших за людністю держав.

III. Контрольні завдання:

1. Побудувати графіки зміни кількості населення світу та окремих регіонів [о) 2, д) 2].
2. Проаналізувати тенденції зміни кількості населення світу та регіонів. На контурну карту нанести найбільші за кількістю населення країни світу у 2025 [о) 2, д) 2].
3. Інтеграційне завдання (для групової роботи): Проєкт «Демографічний прогноз для України – 2050». Оцініть теперішню ситуацію (народжуваність, смертність, міграція). Побудуйте сценарій на основі двох моделей: Оптимістичний (відновлення населення); песимістичний (продовження скорочення); запропонуйте 3 кроки на рівні держави для покращення ситуації. Представлення у вигляді презентації.
4. Створи інфографіку «Минуле і сучасне смертності», де покажеш: історичні причини високої смертності (епідемії, війни, голод), сучасні причини (старіння, хронічні хвороби, війна). Додай приклад країни, що пододала високий рівень смертності (наприклад, Португалія або В'єтнам).
5. Описати регіональні відмінності тривалості життя людей.
6. Напиши коротке есе (до 1 сторінки): «Кількість населення – ресурс чи виклик для держави?». Порівняй, як чисельність впливає на економіку, ринок праці, медицину, освіту.
7. Підготуй презентацію: «Як демографія вплине на майбутню політичну карту світу». Включи: зростання населення в Африці та Півд. Азії, старіння населення в Європі та Японії, демографічні виклики для США, Китаю. Завершіть прогнозом: хто буде «демографічним лідером» у 2100 році?
8. Проаналізувати вікову та статеву структуру населення світу та регіонів. Які фактори впливають на формування віково-статевої структури населення?
9. Розроби міні-проєкт: «5 рішень для молодіжної та демографічної політики України». Порівняй тенденції в Україні, Франції, Японії. Зроби висновок: як впливає урбанізація, освіта, ринок праці на сімейну модель?

Список рекомендованої літератури:

1. Атлас світу. К. : ДНВП «Картографія», 2004.
2. Гудзеляк І.І. Географія населення: Навч. посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. С. 45-53.
3. Кузик С.П. Економічна і соціальна географія світу : Навч. посібник. Львів : Світ, 2005. С. 67-70.
4. Сюткін С.І. Географія населення: Курс лекцій для студентів природничо-географічних факультетів інститутів та університетів. Суми : СумДПУ ім. С. Макаренка, 2002. С. 10-15.

Практичне заняття № 6

Тема: Географічний аналіз зайнятості населення світу

Навчальні цілі: *Знати:* головні поняття і категорії, які застосовують у географії економічної діяльності населення; *вміти:* з'ясувати особливості формування працересурсного потенціалу та зайнятості населення різних типів країн.

I. Питання та проблеми для обговорення:

1. Що таке трудові ресурси, як їх визначають у соціально-економічній географії, та які групи населення входять до цієї категорії?
2. Які соціально-економічні, природні та демографічні чинники впливають на зайнятість населення в окремих регіонах?
3. Як формується ринок праці в країні або регіоні, які його складові, та які інституції беруть участь у цьому процесі?
4. Якими методами та інструментами держава або місцева влада можуть впливати на регулювання ринку праці?
5. Які новітні глобальні тренди впливають на зміну структури трудових ресурсів і як відбувається їх перерозподіл між регіонами світу?
6. Як змінюється рівень економічної активності населення в різних регіонах світу, та які чинники обумовлюють ці відмінності?
7. Чим відрізняється якість трудових ресурсів у країнах із різним рівнем розвитку, та як це впливає на продуктивність праці?
8. Які чинники визначають професійну, галузеву та територіальну структуру зайнятості населення в сучасних умовах?
9. Якими шляхами держава формує ефективну модель функціонування ринку праці та підтримки зайнятості?
10. Які макроекономічні й соціальні важелі використовують для підтримки балансу між попитом і пропозицією робочої сили?
11. Які є головні проблеми використання трудового потенціалу України, та що можна зробити для підвищення його ефективності?
12. Як сучасні процеси міграції, автоматизації, віддаленої роботи впливають на просторову організацію трудових ресурсів у світі?

II. Методичні рекомендації з підготовки

до практичних занять:

1. Для побудови структурних діаграм вибрати по одній країні кожного соціально-економічного типу.

III. Контрольні завдання:

1. Охарактеризувати регіональні відмінності освітнього рівня населення.
2. Побудувати структурні діаграми зайнятості населення різних типів країн.
3. Описати регіональні відмінності рівня та структури зайнятості населення світу.
4. Провести міні-дослідження «Ринок праці мого міста/регіону». Знайти дані на сайті Держстату, Центру зайнятості або в місцевих новинах.

Визначити: рівень безробіття, затребувані професії, основні працедавці. Підготувати короткий аналітичний звіт (1-2 сторінки).

5. Підготувати презентацію «Новітні глобальні тренди трудових ресурсів». Зібрати дані про автоматизацію, фріланс, міграцію, «розумні міста». Описати, як ці явища змінюють структуру зайнятості. Оформити 5-7 слайдів із прикладами з різних країн (наприклад, Німеччина, Індія, Україна).

6. Побудувати модель взаємодії «Попит – Пропозиція праці». Зобразити графічно баланс між: кількістю вакансій (попит), кількістю працівників (пропозиція), рівнем зарплати (як точка рівноваги). Пояснити, як впливає, наприклад, пандемія чи міграція.

Список рекомендованої літератури:

1. Молочко В.В., Бонк Ж.Є., Дрогушевська І.Л. та ін. Атлас вчителя. К. : ДНВП «Картографія», 2010. С. 77.
2. Гудзеляк І.І. Географія населення: Навч. посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. С. 99-110.
3. Кузик С.П. Економічна і соціальна географія світу : Навч. посібник. Львів : Світ, 2005. С. 77-78, 85-87.
4. Стадник О.Г. Географія населення з основами демографії. Х. : Вид. група «Основа», 2009. 112 с. : іл., табл. (Серія «Бібліотека журналу "Географія"», Вип. 8 (68)). С. 106-110.
5. Сюткін С.І. Географія населення: Курс лекцій для студентів природничо-географічних факультетів інститутів та університетів. Суми : СумДПУ ім. С. Макаренка, 2002. С. 10-15.
6. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії : Навч. посібник. Одеса : Астропринт, 2001. С. 279-283.

Практичне заняття № 7

Тема: Географія розселення. Географія міграцій

Навчальні цілі: **Знати:** закономірності розміщення населення світу та окремих регіонів; особливості причин і напрямів сучасної міграції населення; **вміти:** застосовувати методику картографування міграції населення.

I. Питання та проблеми для обговорення:

1. Які основні зміни можуть відбутися на світовій карті щільності населення у майбутньому під впливом кліматичних, економічних і соціальних факторів?
2. Чи є обґрунтованим залучення трудових мігрантів із країн, що розвиваються, до економік розвинених держав, і які вигоди та труднощі виникають для обох сторін?
3. Які природні, економічні та соціально-політичні чинники найбільше визначають щільність і характер заселення різних територій?
4. Які основні форми розселення населення існують у світі, і чим вони різняться за просторовою організацією?
5. Що в географії означає поняття «поселення», і за якими ознаками населені пункти відносять до міських або сільських?
6. Які принципи формування системи розселення населення запропонував професор А.І. Доценко, і як вони застосовуються на практиці?
7. Які функціональні типи сільських поселень виділяють у географічних дослідженнях, і які їхні основні риси?
8. У чому полягають особливості мікрогеографічного розташування та планування різних типів сільських поселень?
9. Що таке система розселення населення, які її основні елементи та як вона діє в межах окремого регіону чи країни?
10. Які ієрархічні типи систем розселення виділяють у сучасній українській суспільній географії та як вони взаємодіють у межах національного простору? Які ключові фактори впливатимуть на характер і масштаби міграційних процесів в умовах інформаційного суспільства та цифрової глобалізації?
11. Наскільки виправданим є інтегрування трудових мігрантів із країн, що розвиваються, у ринки праці розвинених держав, і які соціальні, економічні та культурні наслідки це має?
12. За якими критеріями класифікують різні види міграцій, і як ці ознаки допомагають аналізувати міграційні потоки в глобальному та регіональному масштабах?
13. Як змінилася географія та мотивація міграційних процесів після епохи Великих географічних відкриттів, і які історичні події сприяли формуванню глобальних міграційних напрямків?
14. Які основні тенденції спостерігаються в сучасному світі щодо міграцій: які напрямки домінують, які причини переважають, та як реагують на ці процеси уряди країн?

15. Окресліть чотири історичні хвилі української еміграції: які причини їх спричинили, у які регіони виїжджали українці, та яку роль вони відіграли у формуванні закордонної діаспори.

16. У яких країнах світу зосереджені найбільші українські громади, і яка їхня роль у збереженні та поширенні української культури за межами України?

17. Якими є основні соціальні, економічні та демографічні наслідки української еміграції як для самих емігрантів, так і для України загалом?

II. Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

1. Для аналізу характеру розміщення населення світу порівняйте карту щільності з фізичною картою світу. Розділіть чинники на групи: природні (клімат, рельєф, водні ресурси, ґрунти). Соціально-економічні (рівень розвитку економіки, наявність роботи, інфраструктура). Історико-культурні (шляхи міграції, колоніальна історія).

Для кожної групи чинників коротко поясніть, як вона впливає на густоту населення (позитивно чи негативно). Назвіть регіони або країни з високою щільністю населення (наприклад, Індія, Нідерланди, Бангладеш) та низькою (наприклад, Канада, Монголія, Сахара).

2. Виберіть 5-7 країн із різними рівнями щільності населення (високий, середній, низький). Знайдіть дані про середню щільність населення (осіб/км²) – можна скористатись атласом, підручником або надійними онлайн-джерелами. Зробіть порівняльну таблицю або графік. Поясніть, чому саме в цих країнах така щільність (використайте знання з попереднього завдання). Зробіть висновок: у яких частинах світу спостерігається найбільша концентрація людей і чому.

Під час вивчення країни зосередься на таких аспектах: Які в країні вимоги до в'їзду і працевлаштування мігрантів? Чи існують програми адаптації та інтеграції (мовні курси, освітні проєкти, правовий захист)? Які обмеження діють для певних груп (за віком, національністю, професією)?

Завдання 3. Міграція та смертність: причинно-наслідковий аналіз

Розділіть країни на дві групи: Країни-донорами (Україна, Болгарія, Молдова). Країни-реципієнти (Німеччина, Італія, США).

Проаналізуйте наслідки для країн-донорів: втрата працездатного населення – «старіння» населення; зменшення народжуваності; проблеми в системі охорони здоров'я через дефіцит медперсоналу.

Проаналізуйте наслідки для країн-реципієнтів: поповнення робочої сили – підтримка економіки. Зробіть висновок у 3-5 реченнях: Який вплив має міграція на демографію? Як це може позначитися на майбутньому країни?

III. Контрольні завдання:

1. Проаналізуйте, як різні природні та соціально-економічні чинники впливають на рівень заселеності територій. Наведіть приклади регіонів із найвищою та найнижчою густотою населення.

2. Зіставте показники середньої щільності населення різних країн світу та зробіть висновки щодо просторового розподілу населення на планеті.

3. Позначте на контурній карті основні сучасні маршрути міжнародної міграції, а також країни, які виступають донорами (експортерами) та реципієнтами (імпортерами) трудових мігрантів. На основі отриманої картосхеми сформулюйте висновки щодо глобальних міграційних тенденцій. Зверніть увагу на міграційні потоки з Латинської Америки, Південної та Південно-Східної Азії, Північної Африки до США, Європи, країн Перської затоки.

4. Ознайомтесь з міграційною політикою окремих країн Європи, Північної Америки та Азії: як вони регулюють приплив мігрантів, які встановлюють правила інтеграції та які мають обмеження. Сформулюйте короткі висновки у зошиті. Порівняйте ліберальні підходи (наприклад, Канада чи Німеччина) з більш жорсткими (наприклад, Угорщина, Японія, США за певних адміністрацій).

5. Проаналізуйте, як саме міграційні процеси можуть впливати на рівень смертності населення в країнах-донорах і країнах-реципієнтах. Підкріпіть свою відповідь конкретними прикладами з різних регіонів світу. Зверніть увагу на "старіння" населення в країнах, що втрачають молодь через еміграцію (наприклад, Болгарія чи Україна), або на проблеми соціальної адаптації в країнах з великою часткою мігрантів.

Список рекомендованої літератури:

1. Атлас вчителя. К. : ДНВП «Картографія», 2010. С. 70, 73.
2. Гудзеляк І. Географія населення : Навчальний посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. С. 111-120, 135-150.
3. Кузик С.П. Економічна і соціальна географія світу : Навч. посібник. Львів : Світ, 2005. С. 87-91.
4. Сюткін С.І. Географія населення: Курс лекцій для студентів природничо-географічних факультетів інститутів та університетів. Суми : СумДПУ ім. С. Макаренка, 2002. С. 53-77.
5. Стадник О.Г. Географія населення з основами демографії. Х. : Вид. група «Основа», 2009. 112 с. : іл., табл. (Серія «Бібліотека журналу "Географія"», Вип. 8 (68)). С. 76-81.
6. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії : Навч. посібник. Одеса : Астропринт, 2001. С. 283-287.

Практичне заняття № 8

Тема: Етнічний склад населення світу та регіонів

Навчальні цілі: *Знати:* етнічну структуру населення світу за лінгвістичною ознакою, засвоїти класифікацію країн за етноструктурною ознакою та географію компактного проживання найбільших за людністю етносів; *вміти:* аналізувати етнічну структуру населення світу.

I. Питання та проблеми для обговорення:

1. Як виникла наука етногеографія, які етапи формування вона пройшла, та які чинники сприяли становленню її як окремої галузі географічного знання?
2. У чому полягає об'єкт і предмет дослідження етнічної географії, та як вони відрізняються між собою?
3. Стисло охарактеризуйте три основні наукові підходи до розуміння природи етносу – примордіалістський, інструменталістський та конструктивістський; у чому полягає суть кожного?
4. Яких наукових підходів щодо сутності етносу дотримуються провідні українські вчені, та як вони трактують поняття етнічної ідентичності?
5. Які ознаки дозволяють вирізнити один етнос від іншого? Назвіть та охарактеризуйте головні етнодиференціюючі чинники.
6. Які елементи входять до складу генетичної та територіальної структури етносів, і яку роль вони відіграють у збереженні етнічної спільноти?
7. Охарактеризуйте головні положення провідних наукових теорій формування націй: які з них мають найбільший вплив у сучасному суспільствознавстві?
8. У чому полягає відмінність між поняттями “етнічна нація” та “політична нація”, та які приклади цих моделей можна знайти у сучасному світі?
9. Які основні ознаки застосовують для класифікації етносів, і як це дозволяє краще зрозуміти їхню соціокультурну природу?
10. Які типи держав можна виділити за етнічною структурою населення, і які особливості має кожен із них (моноетнічні, поліетнічні, багатонаціональні)?
11. Які основні мовні сім'ї та групи виокремлює лінгвістична класифікація етносів, і як мова пов'язана з етнічною ідентичністю?

II. Методичні рекомендації з підготовки

до практичних занять:

1. Інформація про етнічну структуру населення у розрізі країн світу міститься у розділах “Довідкові дані”, що розташовані після серії карт по великих регіонах світу.

III. Контрольні завдання:

1. Підготуйте презентацію або плакат на тему: «Українська діаспора у світі». Укажіть: Основні країни проживання. Причини еміграційних хвиль. Внесок українців у життя приймаючих країн (культура, наука, бізнес).

2. Скласти таблицю «Офіційні мови світу» та описати поширення офіційних мов у регіонах і країнах. До кожного типу країни, виділеного за етнічною структурою, підібрати по 5-8 прикладів країн з різних континентів.

Список рекомендованої літератури:

1. Атлас вчителя. К. : ДНВП «Картографія», 2010. С. 74–75.
2. Гудзеляк І. Географія населення : Навчальний посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008 С. 151-168.
3. Кузик С.П. Економічна і соціальна географія світу : Навч. посібник. Львів : Світ, 2005. С. 83-85.
4. Стадник О.Г. Географія населення з основами демографії. Х. : Вид. група «Основа», 2009. 112 с. : іл., табл. (Серія «Бібліотека журналу "Географія"», Вип. 8 (68)). С. 96-101.
5. Сюткін С.І. Географія населення: Курс лекцій для студентів природничо-географічних факультетів інститутів та університетів. Суми : СумДПУ ім. С. Макаренка, 2002. С. 28-45.
6. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії : Навч. посібник. Одеса : Астропринт, 2001. С. 305-324.

Практичне заняття № 9

Тема: Релігійний склад населення країн світу

Навчальні цілі: *Знати:* релігійний склад населення світу, особливості поширення світових, національних релігій і первісних вірувань; *вміти:* аналізувати релігійний склад населення окремих країн світу та України.

I. Питання та проблеми для обговорення:

1. Як релігія впливає на спосіб життя різних народів світу? Наведіть приклади конкретних суспільств чи країн.
2. Яке значення має релігія для формування світогляду та повсякденного життя людей? Які основні типи релігій виділяють у світі?
3. Опишіть географічне поширення християнства у світі. Які регіони є його основними осередками?
4. Перерахуйте країни, де іслам є домінуючою релігією. Чим вони вирізняються за культурними та соціальними особливостями?
5. У яких регіонах світу буддизм є провідною релігією? Які особливості його поширення ви можете назвати?
6. Які національні релігії виникли у Китаї, Індії, Японії та Ізраїлі, і яке місце вони посідають у культурі цих народів?
7. Де в сучасному світі ще збереглися елементи первісних релігійних вірувань? Чим вони характерні?
8. Як, на вашу думку, релігійні переконання впливають на демографічні процеси в Україні (народжуваність, шлюбність, міграції)?
9. Наведіть приклади того, як релігія може визначати різні аспекти життєдіяльності людей, зокрема традиції, освіту, побут.
10. Що таке "цивілізація" у географічному та культурному розумінні? Які ознаки має цивілізація?
11. Які наукові підходи до класифікації людських цивілізацій ви знаєте? Чим вони відрізняються один від одного?
12. Сформулюйте основні ідеї цивілізаційної теорії Семюела Гантінгтона. Як ця концепція пояснює сучасні конфлікти?
13. Які основні причини зіткнення цивілізацій в умовах глобалізації? Як це впливає на міжнародні відносини?
14. Які форми можуть набувати цивілізаційні конфлікти? Наведіть приклади з сучасної історії.
15. Чи існує ймовірність виникнення міжетнічних конфліктів в Україні? Які фактори можуть їх спричинити або, навпаки, запобігти їм?
16. Як ви ставитеся до участі України у миротворчих місіях та врегулюванні міжетнічних конфліктів у різних регіонах світу? Які переваги та ризики це несе для держави?

II. Методичні рекомендації з підготовки

до практичних занять:

1. Вивчаючи релігійну структуру населення світу, з'ясуйте питому вагу окремих гілок світових релігій.

2. Зверніть увагу на головні географічні напрямки поширення релігій в історичному аспекті.

III. Контрольні завдання:

1. За даними табл. 8.1 [о) 2, д) 2], описати релігійну структуру населення світу.

2. Вивчити та проаналізувати табл. 8.2 «Релігійний склад населення країн світу». Які країни мають найбільш мозаїчну релігійну структуру? [о) 2, д) 2].

3. Підготуйте короткий огляд (до 1 сторінки): «Що таке цивілізація і чому важливо вивчати концепцію цивілізацій у сучасному світі?».

Список рекомендованої літератури:

1. Атлас вчителя. К. : ДНВП «Картографія», 2010. С. 76.
2. Гудзеляк І.І. Географія населення: Навч. посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. С. 45-53. С. 182-194.
3. Кузик С.П. Економічна і соціальна географія світу : Навч. посібник. Львів : Світ, 2005. С. 83-85.
4. Стадник О.Г. Географія населення з основами демографії. Х. : Вид. група «Основа», 2009. 112 с. : іл., табл. (Серія «Бібліотека журналу "Географія"», Вип. 8 (68)). С 101-106.
5. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії : Навч. посібник. Одеса : Астропринт, 2001. С. 345-361.
6. Шевчук Л.Т. Сакральна географія : Навч. посібник. Львів : Світ, 1999. 160 с.

Практичне заняття № 10

Тема: Соціально-економічні аспекти рівня життя людей

Навчальні цілі: *Знати:* соціально-економічні аспекти рівня життя людей та культурно-цивілізаційні риси життя людей; *вміти:* аналізувати шляхи розв'язання проблеми голоду, бідності, поширення епідемій хвороб; вміти застосовувати показники та характеристики для оцінки способу життя людей.

I. Питання та проблеми для обговорення:

1. Які основні показники слід враховувати при оцінюванні способу життя населення різних країн? Наведіть приклади.
2. Які критерії зазвичай використовують для визначення рівня життя людей? Який інтегральний індекс відображає ці показники?
3. Назвіть основні показники, що застосовуються для оцінки якості життя населення. Як вони взаємопов'язані?
4. Які групи населення за рівнем доходів виділяють у соціології та економіці? У чому полягають їхні відмінності?
5. Опишіть основні регіональні моделі харчування у світі. Які чинники на них впливають?
6. В яких регіонах світу проблема голоду та хронічного недоїдання є найгострішою? Які причини її виникнення?
7. У яких країнах переїдання стало серйозною соціальною проблемою? Які наслідки це має для здоров'я населення?
8. Які хвороби мають територіальну специфіку поширення і як географічні чинники на це впливають?
9. Запропонуйте реальні заходи для подолання проблем голоду, бідності та поширення небезпечних епідемій у світі.

II. Методичні рекомендації з підготовки

до практичних занять:

1. Оберіть 4-5 країн із різних регіонів світу (наприклад, Японія, Нігерія, Франція, США, Бразилія). Підготуйте таблицю з такими стовпцями: Країна; Середня тривалість життя (роки); Середній дохід на душу населення (доларів США); Рівень доступу до освіти (середня тривалість навчання у роках); Основні умови праці (характеристика: офіційне працевлаштування, рівень безробіття тощо). Під таблицею зробіть короткі висновки (3-4 речення) про загальні відмінності способу життя.
2. Поясніть у 5-6 реченнях, що таке ІЛР (Human Development Index, HDI). Опишіть, які показники враховує ІЛР: Доходи населення; Освіта (рівень грамотності та середня тривалість навчання); Очікувана тривалість життя; Наведіть 2-3 приклади країн із найвищим ІЛР (Норвегія, Швейцарія, Ісландія) та 2-3 країни з найнижчим ІЛР (Нігер, Чад, Південний Судан). Напишіть короткий висновок: чому ці відмінності важливі для аналізу розвитку світу.
3. Оберіть 2-3 регіони (наприклад: Субсахарська Африка, Афганістан, Ємен). Напишіть коротку характеристику кожного: Рівень недоїдання (%); Основні причини: війна, економічна криза, зміна клімату; Зробіть загальний висновок: які спільні проблеми мають ці регіони.

4. Основна частина (6-8 речень): Причини: доступ до дешевої їжі, сидячий спосіб життя, реклама фаст-фуду. Наслідки: ожиріння, серцево-судинні захворювання, діабет. Приклади: США, Канада, Німеччина. Висновок: чому важливо боротися з переїданням.

5. Складіть 2 списки: короткострокові заходи та довгострокові заходи. Короткострокові (до 1 року): гуманітарна допомога, вакцинація, продовольчі програми. Довгострокові (5-10 років): інвестиції в освіту, розвиток медицини, підтримка сталого сільського господарства. Додайте короткий висновок: як міжнародне співробітництво може допомогти.

III. Контрольні завдання:

1. Створіть аналітичну таблицю, в якій порівняйте спосіб життя в різних країнах за такими критеріями: середня тривалість життя, рівень доходів, доступ до освіти, умови праці.

2. Підготуйте короткий звіт про Індекс людського розвитку (ІЛР) як інтегральний показник рівня життя. Наведіть приклади країн з найвищим та найнижчим ІЛР.

3. Складіть список з 5-7 показників якості життя і поясніть на прикладах, як кожен із них впливає на добробут людей.

4. Підготуйте аналітичну довідку про регіони, де проблема голоду є критичною (наприклад, країни Субсахарської Африки, Афганістан, Ємен). Вкажіть причини.

5. Підготуйте короткий есе на тему: *«Проблема переїдання в розвинених країнах: причини і наслідки»*, використовуючи приклади США, Канади чи країн ЄС.

6. Створіть таблицю з територіальним розподілом основних захворювань (наприклад, малярія в Африці, серцево-судинні захворювання у Північній Америці тощо).

7. Розробіть план заходів щодо боротьби з глобальними проблемами: створіть перелік коротко- і довгострокових рішень для подолання голоду, бідності та епідемій.

Список рекомендованої літератури:

1. Гудзеляк І.І. Географія населення: Навч. посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. С. 169-182.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Тема: Комплексна характеристика населення країни

Мета роботи: опанувати основні методики самостійного збору інформації про населення різних країн світу; засвоїти порядок проведення комплексної характеристики населення обраної країни; розвинути навички написання аналітичних текстів та візуалізації статистичних, літературних і картографічних даних, що стосуються демографічної тематики.

Завдання. Обравши будь-яку країну, провести характеристику її населення та особливостей розселення відповідно до запропонованого плану.

План характеристики:

1. Огляд змін чисельності населення у динаміці.
2. Аналіз вікової та статеві структури.
3. Природний рух населення: народжуваність, смертність, приріст.

Типи відтворення населення.

4. Шлюбно-сімейний склад, тенденції у шлюбності.
5. Освітній рівень населення.
6. Оцінка трудових ресурсів і структура зайнятості.
7. Етнічний склад населення.
8. Релігійні уподобання населення.
9. Міграційні процеси: види, чинники та основні напрями переміщень.
10. Територіальний розподіл населення, особливості щільності.
11. Рівень урбанізації та її зміни. Характеристика міського населення:

розподіл міст за розміром і функціями. Сільське розселення: чисельність, щільність, типологія сільських населених пунктів.

12. Рівень життя населення та його якість. Висновки. Список використаних джерел.

Методичні рекомендації щодо оформлення завдання:

Виконання роботи здійснюється на аркушах формату А4. Таблиці, рисунки й картосхеми мають бути пронумеровані наскрізною нумерацією та мати власні заголовки; їх допустимо створювати за допомогою комп'ютерних програм. Всі ілюстрації та таблиці повинні супроводжуватися покликаннями у тексті. Демографічні показники країни потрібно подавати у вигляді динамічних таблиць; окремі дані відобразити графічно: графіки, гістограми, віково-статеві піраміди, структурні діаграми. Здійснити детальний динамічний аналіз змін показників. Провести аналіз демографічної ситуації на останній звітний рік і зіставити її з регіональними та глобальними середніми показниками. Якісну характеристику населення потрібно здійснювати на основі кількох джерел із відповідними посиланнями. Рівень і якість життя населення варто аналізувати як за міжнародними рейтингами, так і з урахуванням внутрішніх відмінностей у межах країни. Висновки мають бути короткими та висвітлювати основні результати кожного розділу.

Список джерел слід оформити в алфавітному порядку: спочатку навести українські, далі – іноземні, а в кінці – інтернет-ресурси.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Тема: РОЗВИТОК ГЕОГРАФІЇ НАСЕЛЕННЯ ЯК НАУКИ

1. Хто вперше сформулював ідею оптимальної кількості населення держави?
А) Конфуцій Б) Арістотель В) Платон
2. Який давньогрецький учений вважається батьком етнографії?
А) Геродот Б) Гекатей В) Страбон
3. Які вчені вперше систематизували знання про населення у своїх працях?
А) Гекатей Б) Геродот В) Страбон
4. Які представники арабського світу зробили внесок у розвиток географії населення?
А) Ідрісі Б) Ібн Хальдун В) Арабські мандрівники
5. Які явища, за Томасом Мальтусом, обмежують надмірне зростання населення?
А) Голод Б) Війни В) Епідемії
6. Який учений уперше ввів термін «демографія»?
А) А. Гійяр Б) Джон Граунт В) А. Сміт
7. Хто серед українських учених є основоположником географії населення?
А) Степан Рудницький Б) Володимир Кубійович В) Олена Степанів
8. Які вчені вивчали демографічні процеси України у XVIII-XIX ст.?
А) Павло Чубинський Б) Михайло Максимович В) Володимир Антонович
9. Представники якої школи зробили вагомий внесок у вивчення географії населення?
А) Німецька антропогеографічна школа (Ф. Ратцель)
Б) Французька школа географії людини (П. Відаль де ла Бляш)
В) Галицька суспільно-географічна школа
10. Які праці належать Володимирі Кубійовичу?
А) «Географія українських і сумежних земель»
Б) «Атлас України і сумежних країв»
В) «Людність Полісся (демографічний нарис)»
11. Які основні напрямки розвитку географії населення в Україні у XX столітті?
А) Урбанізація Б) Географія трудових ресурсів
В) Дослідження міграційних процесів
12. Які вчені внесли вагомий внесок у сучасну українську демографію?
А) Елла Лібанова Б) Олександр Шаблій В) Валентина Стешенко

Тема: ДЖЕРЕЛА СТАТИСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ
З ГЕОГРАФІЇ НАСЕЛЕННЯ

1. Яке основне джерело даних про населення?
А) Анкетування Б) Перепис населення
В) Результати перепису домашніх господарств
2. Що таке перепис населення згідно з ООН?
А) Загальний процес збору, узагальнення, аналізу і публікації даних про все населення
Б) Звіт органів місцевого самоврядування
В) Поточний облік народжень і смертей
3. Як називається населення, що постійно проживає на території?
А) Постійне населення Б) Наявне населення В) Юридичне населення
4. Що означає принцип одномоментності перепису?
А) Проведення перепису протягом одного календарного року
Б) Прив'язка даних перепису до конкретного критичного моменту часу
В) Збирання даних через поштові анкети
5. Яка рекомендована періодичність проведення переписів населення за ООН?
А) Кожні 2 роки Б) Кожні 10 років В) Кожні 25 років
6. Що забезпечує принцип єдності програми перепису?
А) Уникнення розголошення персональної інформації

- Б) Порівнюваність даних на загальнодержавному рівні
- В) Встановлення зв'язку перепису з податковою системою
- 7. Який принцип перепису гарантує збирання даних без підтверджуючих документів?
 - А) Анонімність інформації
 - Б) Самовизначення
 - В) Поіменність
- 8. Що таке реєстри населення?
 - А) Регулярно оновлювані поіменні списки мешканців території
 - Б) Списки об'єктів нерухомості
 - В) Списки виборців
- 9. Що таке вибіркове обстеження населення?
 - А) Перепис населення всієї країни
 - Б) Збір інформації тільки з певної частини населення (вибірки)
 - В) Річний облік народжених і померлих
- 10. Як називається обстеження, яке передусь загальному перепису для відпрацювання методики?
 - А) Пробний перепис
 - Б) Мікроперепис
 - В) Анамнестичне обстеження
- 11. Яка інформація збирається під час поточного обліку демографічних подій?
 - А) Тільки вік осіб
 - Б) Тільки дата народження чи смерті
 - В) Вік, стать, національність, рівень освіти, причини події
- 12. Яка структура організовує управління переписом населення в країні?
 - А) Місцеві ради
 - Б) Центральні державні органи статистики
 - В) Міністерство освіти

Тема: АНТРОПОГЕНЕЗ І РАСОГЕНЕЗ

- 1. Які існують креативні концепції походження людини?
 - А) Міфи, релігійні вчення, тотемізм
 - Б) Наукові теорії антропогенезу
 - В) Вчення Ч. Дарвіна
- 2. Хто вперше визнав генетичний зв'язок людини і мавп?
 - А) Т. Генрі Гекслі
 - Б) П. Лаплас
 - В) А. Ейнштейн
- 3. Де і коли з'явилися австралопітеки?
 - А) Північна Америка, 5 млн років тому
 - Б) Східна Африка, близько 6 млн років тому
 - В) Європа, 3 млн років тому
- 4. Які фактори могли вплинути на еволюцію австралопітеків?
 - А) Радіація та тектонічні процеси
 - Б) Відсутність ворогів
 - В) Підвищення рівня океану
- 5. Які ймовірні шляхи заселення Америки?
 - А) Через Берінгову протоку
 - Б) Через Африку і Південну Америку
 - В) Через острови Тихого океану
- 6. Які риси характерні для європеїдної раси?
 - А) Світла шкіра, хвилясте або пряме волосся, високий ніс
 - Б) Чорне кучеряве волосся, широкий ніс
 - В) Жовтувата шкіра, епікантус
- 7. Які підраси належать до монголоїдної раси?
 - А) Арктична (ескімоси)
 - Б) Американська (індіанці)
 - В) Східноазійська (китайці, корейці)
- 8. Хто є носіями негроїдної раси?
 - А) Пігмеї
 - Б) Бушмени
 - В) Населення екваторіальної Африки
- 9. Які основні риси австралоїдної раси?
 - А) Темна шкіра, масивне обличчя, хвилясте волосся
 - Б) Світла шкіра, пряме волосся
 - В) Жовтувата шкіра, вузькі очі
- 10. Які є перехідні раси?
 - А) Уральська
 - Б) Туранська
 - В) Ефіопська

11. Хто належить до змішаних расових типів?

- А) Мулати Б) Метиси В) Самбо

12. Які народи мають змішані антропологічні ознаки?

- А) Малагасійці (Мадагаскар) Б) Японці (монголоїдно-айнське змішання)
В) Кольорове населення ПАР (бури + бушмени)

Тема: ДЕМОГРАФІЧНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДСТВА

Варіант 1

1. Що характеризує природний рух населення?

- А) Взаємодія процесів народжуваності та смертності
Б) Постійне оновлення поколінь людей
В) Відтворення населення через зміну генерацій

2. Для якого типу демографічного переходу характерне першочергове зниження смертності при поступовому зменшенні народжуваності?

- А) Французького типу Б) Англійського типу В) Іспано-мексиканського типу

3. Що означає термін «кількість населення» у статистичних даних?

- А) Середнє значення чисельності населення за рік
Б) Моментний показник, що фіксує чисельність населення на певну дату
В) Прогноз чисельності населення на майбутні роки

4. Які чинники зумовлюють сучасний тип смертності?

- А) Біологічне старіння організму (ендогенні чинники)
Б) Рівень життя та якість медичної допомоги
В) Стан навколишнього природного середовища

5. Що впливає на рівень дитячої смертності?

- А) Умови життя та здоров'я батьків
Б) Рівень медичного обслуговування
В) Загальний рівень культури суспільства

6. Який тип шлюбу укладається відповідно до законодавства країни і фіксується статистикою?

- А) Церковний Б) Громадянський В) Консенсуальний

7. Який основний чинник сприяв різкому зростанню чисельності населення після XVII століття?

- А) Підвищення народжуваності через збільшення кількості шлюбів
Б) Зниження смертності завдяки науковому прогресу, розвитку медицини та покращенню умов життя
В) Відкриття нових земель для переселення населення

8. Що відображає показник середньої очікуваної тривалості життя?

- А) Фактичний середній вік смерті людей у попередні століття
Б) Прогнозований середній вік смерті покоління, за умови незмінності рівня смертності
В) Максимально можливу тривалість життя за ідеальних умов

9. У яких регіонах світу спостерігається найбільша різниця в тривалості життя між чоловіками та жінками?

- А) У країнах Східної Європи Б) У країнах Західної Європи
В) У країнах Тропічної Африки

10. Що показує величина природного приросту населення?

- А) Різницю між народжуваністю і смертністю
Б) Кількість людей, що емігрували з країни
В) Приріст населення завдяки переселенню

11. Що характеризує основу трикутника при спрощеному зображенні піраміди населення?

- А) Середню тривалість життя Б) Рівень смертності В) Рівень народжуваності

12. Що таке відтворення населення?

- А) Процес переселення людей між країнами
Б) Безперервне відновлення поколінь через народжуваність і смертність
В) Зростання кількості населення завдяки економічному розвитку

Варіант 2

1. У якому році у Франції вперше зафіксували демографічне старіння?

- А) 1870 Б) 1914 В) 1945

2. Що найбільше впливало на повільне зростання чисельності населення Землі до XVII століття?

- А) Нестача територій для проживання
Б) Висока смертність через інфекції, голод і війни
В) Низький рівень народжуваності серед населення

3. Що показує нетто-коефіцієнт відтворення населення?

- А) Швидкість переселення населення між регіонами
Б) Співвідношення між кількістю батьків і поколінням їхніх дітей
В) Рівень економічного розвитку країни

4. Що відображає брутто-коефіцієнт відтворення населення?

- А) Середню кількість усіх дітей, яких народжує одна жінка незалежно від їх статі
Б) Середню кількість дочок, яких народила б одна жінка за умови збереження рівнів народжуваності без урахування смертності дочок
В) Кількість жінок, які досягають репродуктивного віку в кожному поколінні

5. Яке значення має вивчення статевого складу населення у географії населення?

- А) Для прогнозування політичних настроїв населення
Б) Для визначення демографічних умов відтворення населення і формування працересурсного потенціалу
В) Для дослідження впливу культури на стиль одягу

6. Який чинник впливає на формування статеві структури населення?

- А) Тільки рівень освіти населення
Б) Лише наявність великих міст
В) Біологічна константа співвідношення статей при народженні, статеві відмінності у смертності та міграції

7. Який тип вікової структури характеризується перевагою частки дітей над часткою осіб похилого віку?

- А) Регресивний Б) Прогресивний В) Стаціонарний

8. Що характерно для регресивного типу вікової структури населення?

- А) Велика кількість дітей Б) Переважання людей похилого віку
В) Рівновага між усіма віковими групами

9. У якій країні вперше зафіксували явище демографічного старіння?

- А) Німеччина Б) Франція В) Швеція

10. Що свідчить про високу народжуваність у піраміді віково-статевої структури?

- А) Вузька вершина Б) Широка основа В) Рівні бокові сторони

11. Для яких регіонів характерна віково-статева структура з широкою основою і значною смертністю?

- А) Європа і Північна Америка Б) Африка, Азія та Латинська Америка
В) Австралія та Океанія

12. Який тип демографічного переходу розпочався через соціальні потрясіння, війни та революції, що призвели до паралельного зниження народжуваності та смертності?

- А) Англійського типу Б) Іспано-мексиканського типу В) Французького типу

**Тема: ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАЙНЯТОСТІ
НАСЕЛЕННЯ СВІТУ**

1. Що включає поняття «трудові ресурси» у соціально-економічній географії?
 - А) Усі повнолітні громадяни
 - Б) Сукупність працездатного населення, яке може брати участь у суспільному виробництві
 - В) Тільки офіційно працевлаштовані особи
2. Який демографічний чинник впливає на рівень зайнятості?
 - А) Середній розмір квартир
 - Б) Вікова структура населення
 - В) Наявність природних ресурсів
3. Що є складовими ринку праці?
 - А) Пропозиція робочої сили, попит на неї, вартість праці
 - Б) Тільки роботодавці
 - В) Лише безробітні
4. Який із методів держава використовує для регулювання ринку праці?
 - А) Заборона міграції
 - Б) Податки на всі види праці
 - В) Програми перекваліфікації та субсидування працевлаштування
5. Який глобальний тренд найбільше впливає на перерозподіл трудових ресурсів?
 - А) Зростання вартості зерна
 - Б) Автоматизація виробництва
 - В) Впровадження паперових заяв
6. У якому регіоні світу рівень економічної активності традиційно найвищий?
 - А) Південна Америка
 - Б) Європа
 - В) Центральна Африка
7. Що свідчить про високу якість трудових ресурсів країни?
 - А) Великий відсоток сезонних робіт
 - Б) Високий рівень освіти і кваліфікації
 - В) Висока частка ручної праці
8. Який чинник впливає на галузеву структуру зайнятості?
 - А) Час доби
 - Б) Професійно-кваліфікаційний рівень населення
 - В) Вірування населення
9. Як держава може підтримати ефективне функціонування ринку праці?
 - А) Скорочення робочого тижня для всіх
 - Б) Стимулювання малого бізнесу та інвестицій у людський капітал
 - В) Обмеження розвитку ІТ-сектору
10. Що з наведеного є соціальним важелем регулювання ринку праці?
 - А) Механізація виробництва
 - Б) Соціальні гарантії, пільги, підтримка безробітних
 - В) Зменшення навчального навантаження у школі
11. Яка з проблем найхарактерніша для використання трудового потенціалу в Україні?
 - А) Надмірна чисельність працездатного населення
 - Б) Висока трудова міграція та «відтік мізків»
 - В) Нестача сільськогосподарських земель
12. Як впливають нові форми зайнятості (дистанційна робота, фриланс) на просторову організацію праці?
 - А) Люди більше прив'язані до робочих місць
 - Б) Зростає значення урбанізованих центрів
 - В) Зменшується залежність від географічного розташування

Тема: ГЕОГРАФІЯ РОЗСЕЛЕННЯ, ГЕОГРАФІЯ МІГРАЦІЙ

1. Який із чинників найсильніше впливає на глобальні міграції в умовах інформаційного суспільства?
 - А) Доступ до цифрових технологій
 - Б) Рівень опадів у регіоні
 - В) Часова різниця між країнами
2. Яка модель інтеграції мігрантів реалізується у Великій Британії з 1948 року?
 - А) Сегрегаційна модель
 - Б) Плюралістична модель
 - В) Асиміляційна модель
3. Яка основна особливість німецької моделі ставлення до мігрантів тривалий час?

- А) Активне залучення до культурного життя країни
 - Б) Сегрегація мігрантів і титульної нації
 - В) Надання громадянства всім трудовим мігрантам
- 4. Що стало головним наслідком Великих географічних відкриттів у контексті міграції?**
- А) Закриття портів у Європі
 - Б) Активізація трансконтинентальних переселень
 - В) Припинення колонізації
- 5. Який регіон у XXI столітті є найбільшим реципієнтом трудових мігрантів?**
- А) Центральна Африка
 - Б) Європейський Союз
 - В) Антарктида
- 6. Яка з причин стала головною підставою для першої хвилі української еміграції (кін. XIX – поч. XX ст.)?**
- А) Військові конфлікти
 - Б) Економічна скрута та пошук землі
 - В) Діджиталізація суспільства
- 7. У якій із наведених країн сформувалась одна з найчисельніших українських діаспор?**
- А) Канада
 - Б) Китай
 - В) Ісландія
- 8. Яку роль відіграють українські громади за кордоном?**
- А) Поширення чужих традицій в Україні
 - Б) Підтримка української культури та мови
 - В) Перешкоджання інтеграції мігрантів
- 9. Який із соціально-економічних наслідків еміграції для України є позитивним?**
- А) Втеча інтелектуальної еліти
 - Б) Зростання грошових переказів із-за кордону
 - В) Скорочення робочої сили
- 10. Яке явище часто виникає в країнах-донорах унаслідок масової еміграції молоді?**
- А) Урбанізація
 - Б) Демографічне старіння
 - В) Природне зростання
- 11. Який підхід до міграції притаманний Канаді?**
- А) Політика жорсткої ізоляції
 - Б) Балова система відбору та сприяння інтеграції
 - В) Заборона мультикультурності
- 12. Яка особливість мігрантів з Тропічної Африки у Франції?**
- А) Єднаються за державним принципом
 - Б) Ведуть замкнений спосіб життя
 - В) Формують радикальні ісламістські групи

Тема: ЕТНІЧНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ СВІТУ ТА РЕГІОНІВ

- 1. У якій науці виникли витoki етногеографії як окремої галузі знань?**
- А) Політична географія
 - Б) Етнологія та антропологія
 - В) Геологія
- 2. Що є предметом вивчення етнічної географії?**
- А) Фізичні характеристики рельєфу
 - Б) Міграції тварин
 - В) Просторові особливості розселення етносів
- 3. У чому полягає суть примордіалістського підходу до розуміння етносу?**
- А) Етнічність як результат політичної угоди
 - Б) Етнічність як вроджена, незмінна приналежність
 - В) Етнічність як інструмент економічного впливу
- 4. Який підхід до трактування етносу притаманний більшості українських вчених?**
- А) Суто біологічний
 - Б) Інструменталістський
 - В) Поєднання історико-культурного та соціального підходів
- 5. Яка ознака НЕ належить до етнодиференціюючих?**
- А) Мова
 - Б) Клімат території проживання
 - В) Релігія
- 6. Що належить до елементів територіальної структури етносу?**
- А) Звички харчування
 - Б) Місця традиційного розселення
 - В) Споживчі переваги
- 7. Яка теорія пояснює виникнення націй через історичну та культурну єдність?**
- А) Теорія етнопсихології
 - Б) Культурна (історико-культурна) теорія
 - В) Теорія національного розпаду

8. У чому головна відмінність етнічної та політичної нації?

- А) Політична нація формується на основі спільної історії, етнічна – на основі спільного громадянства
- Б) Етнічна нація ґрунтується на спільному походженні, політична – на громадянстві та правовій ідентичності
- В) Обидва поняття означають одне і те саме

9. За якими ознаками класифікують етноси?

- А) За рівнем доходу
- Б) За расовими, мовними, релігійними та культурними характеристиками
- В) За площею території

10. Яка з наведених держав є прикладом моноетнічної країни?

- А) Швейцарія Б) Японія В) Індія

11. Що таке багатонаціональна держава?

- А) Держава, де офіційно визнається лише одна нація
- Б) Держава, що не має кордонів
- В) Держава, де проживає багато етносів із різними мовами та традиціями

12. До якої мовної сім'ї належить українська мова?

- А) Тюркська Б) Індійська В) Індоевропейська

Тема: РЕЛІГІЙНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ КРАЇН СВІТУ**1. Що таке релігія?**

- А) Система поглядів і світосприймання Б) Вираження віри у реальне існування Бога
- В) Зовнішні прояви у поведінці та спеціальних атрибутах

2. Коли і де відбувся розкол християнства?

- А) У 1054 році Б) Розкол між Східною та Західною церквами
- В) Причини: розбіжності у догмах і церковному управлінні

3. Що характерно для католицизму?

- А) Визнання чистилища Б) Єдиний глава – Папа Римський
- В) Беатифікація та канонізація святих.

4. Що притаманне протестантизму?

- А) Спасіння лише через віру Б) Використання національних мов у богослужіннях
- В) Відмова від шанування святості Богородиці.

5. Що відрізняє шиїтів від сунітів?

- А) Шиїти визнають тільки Коран як священну книгу
- Б) Главою мусульман має бути нащадок Алі
- В) Шиїти переважають в Ірані, Іраку та Азербайджані

6. Що є основою вчення буддизму?

- А) Чотири благородні істини Б) Шлях досягнення нірвани
- В) Відсутність положень про Бога

7. Які положення характеризують індуїзм?

- А) Існування кастової системи Б) Віра у Брахму, Вішну та Шиву
- В) Релігійна система «санатан-дхарма»

8. Що є характерним для сикхізму?

- А) Віра в єдність Бога мусульман і індуїстів Б) Відкидання кастової системи
- В) Священна книга – Грантх

9. Які особливості має джайнізм?

- А) Відмова від кастового поділу Б) Повага до будь-якого життя
- В) Відсутність віри у Творця

10. Що характерне для синтоїзму?

- А) Поклоніння багатьом Богам і духам природи
- Б) Виконання численних ритуалів для досягнення спасіння
- В) Важливість релігії для збереження японської ідентичності

11. Що є ознаками цивілізації?

- А) Історично сформована культурна спільність людей
- Б) Неповторний спосіб життя
- В) Високий рівень розвитку культури та суспільства.

12. Хто запропонував підходи до виділення цивілізацій?

- А) Освальд Шпенглер (історичний підхід)
- Б) Арнольд Тойнбі (історико-генетичний підхід)
- В) Самюель Гантінгтон (релігійно-світоглядний підхід)

**Тема: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РІВНЯ
ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ**

1. Що вивчає географія способу життя?

- А) Розміщення промислових підприємств
- Б) Геопросторову диференціацію людської діяльності
- В) Розвиток транспортних мереж

2. Який елемент структури способу життя пов'язаний із трудовою діяльністю?

- А) Спосіб отримання засобів до існування
- Б) Спосіб організації відпочинку
- В) Спосіб реалізації духовного потенціалу

3. Що входить до основних показників індексу людського розвитку (ІЛР)?

- А) Рівень урбанізації
- Б) Очікувана тривалість життя
- В) Величина державного боргу

4. Що характеризує економічний аспект якості життя?

- А) Рівень особистих доходів
- Б) Рівень озеленення міст
- В) Ступінь криміногенності регіону

5. До яких показників належить тривалість життя населення?

- А) Демографічних
- Б) Економічних
- В) Культурних

6. Що враховується при оцінці культурно-цивілізаційного рівня життя?

- А) Наявність промислових підприємств
- Б) Рівень письменності
- В) Площа сільськогосподарських угідь

7. Який показник є основою для оцінки енергетичної цінності харчового раціону?

- А) Вміст білків та жирів
- Б) Середньодобова кількість кілокалорій
- В) Кількість вітамінів у їжі

8. Основною причиною нестачі продуктів харчування у світі є:

- А) Недостатні обсяги виробництва продуктів
- Б) Низька купівельна спроможність окремих соціальних груп
- В) Висока вартість транспортування продуктів

9. У якій європейській країні кожен четвертий громадянин належить до категорії бідних?

- А) Італія
- Б) Франція
- В) Німеччина

10. Що характерно для поширення СНІДу у світі?

- А) Найвищий рівень захворюваності у Тропічній Африці
- Б) Швидке зростання кількості ВІЛ-інфікованих у розвинених країнах
- В) Основна причина поширення в Україні – зараження через інфіковані шприци

11. Що є характерним для сучасної ситуації з діабетом?

- А) Діабет все частіше виявляють у дітей
- Б) Основні причини – ожиріння та малорухливий спосіб життя
- В) Найбільше хворих на діабет проживає в Індії та Китаї

12. Які факти стосуються проблеми ожиріння у світі?

- А) Від надлишкової ваги й ожиріння страждає майже один мільярд людей
- Б) Найвищий рівень ожиріння зафіксований у США та Західній Європі
- В) Ожиріння підвищує ризик серцево-судинних і онкологічних захворювань

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

а) основна

1. Анісімова Г.М., Молнар Й.Й., Молнар Д.С.С. Географія населення: курс лекцій. Ужгород: СП ПоліПрінт, 2012. 212 с.
2. Гудзеляк І.І. Географія населення : Навчальний посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 232 с.
3. Махорін Г.Л. Основи демографії. Курс лекцій. Житомир : Вид-во «Волинь», 2009. 96 с.
4. Мельник І.Г. Основи демографії : навч.-метод. посіб. Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 127 с.
5. Стадник О.Г. Географія населення з основами демографії. Х. : Вид. група «Основа», 2009. 112 с. : іл., табл. (Серія «Бібліотека журналу «Географія»», Вип. 8 (68))

б) додаткова

1. Атлас вчителя. К. : ДНВП «Картографія», 2010. 328 с.
2. Гудзеляк І.І. Географія населення: навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки 6.040104 – географія (програма, самостійна і практичні роботи, індивідуальне науково-дослідне завдання). Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 76 с.
3. Гудзеляк І. Збірник тестових завдань з курсу «Географія населення» для студентів географічного факультету. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 90 с.
4. Де Блій Г., Муллер П., Шаблій О. Географія : Світи, регіони, концепти [пер. з англ.] К. : Либідь, 2004. 738 с.
5. Кузик С.П. Економічна і соціальна географія світу: Навч. посібник. Львів : Світ, 2005. 672 с.
6. Любіцева О.О., Кочеткова І.В. Географія населення і розселення : практикум. К. : ВПЦ «Київський університет», 2020. 108 с. 2017. 84 с.
7. Матуз О.В. Робочий зошит для самостійної роботи з географії населення. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута»». 2017. 40 с.
8. Матуз О.В. Проблеми відтворення населення Хмельницької області. *Подільські читання. Епоха природничих досліджень Поділля. Історія, теорія, практика [електронне видання]*. Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції, Кам'янець-Подільський, 9-11 жовтня, 2018 р., КПНУ ім. Івана Огієнка, 2018. С. 290-296.
9. Матуз О.В. Причини та наслідки безробіття в Хмельницькій області. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів: у 3-ох томах*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. Вип. 17. Т. 2. С. 19-20.
10. Матуз О.В., Тарасенко І.М. Зовнішня освітня міграція в Україні. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка [Електронний ресурс]*. Кам'янець-

Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Випуск 13. С. 9-10

11. Павлов С.В., Мезенцев К.В., Любіцева О.О. Географія релігій. К. : АртЕк. 1998. 504 с.

12. Мезенцев К.В., Мезенцева Н.І., Мостова І.О., Сайчук В.С. Географія праці : сучасні концепти та ринки праці регіонів: навч. посібник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. 190 с.

13. Онікієнко В.В., Ткаченко Л. Г., Ємельяненко Л.М. Розвиток ринку праці України : тенденції та перспективи [ред. В. В. Онікієнко]. К. : [б. в.], 2007. 286 с.

14. Сюткін С.І. Географія населення: Курс лекцій для студентів природничо-географічних факультетів інститутів та університетів. Суми : СумДПУ ім. С. Макаренка, 2002. 126 с.

15. Тиводар М. Етнологія. Навч. посібник. Львів : Світ, 2004. 624 с.

16. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії : Навч. посібник. Одеса : Астропринт, 2001. 556 с.

17. Цапок С.О. Етнодемографічна картина сучасного світу (енциклопедичне дослідження). Львів : ІРД НАН України, 2007. 418 с.

18. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. Підручник. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 608 с.

19. Шевченко Л.С. Ринок праці: сучасний економікотейоретичний аналіз : монографія. Х. : Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. 335 с.

This image shows a full page of blank, lined paper. It features approximately 28 horizontal blue or grey lines spaced evenly apart, typical of standard notebook paper. The lines extend across the entire width of the page, leaving small margins at the top and bottom. There are no vertical lines, text, or other markings present.

Навчальне видання

Укладачі: Лісовський А. С., Матуз О. В., Придеткевич С. С.

**Методичні вказівки до практичних занять
і самостійної роботи з освітнього компоненту
Географія населення**

Здано в набір 01.04.2025. Підписано до друку 05.04.2025.

Формат 60x84/16. Папір офсетний, друк цифровий.

Гарнітура Times New Roman. Ум.-друк. арк. 2,79. Авт. арк. 2,38.

Наклад 50 прим. Зам. 0037

Друк – ТОВ “Апостроф”

вул. Панівецька, 1-а, м. Кам'янець-Подільський, Україна, 32302